

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

18455

Ա. ԱՆՏՐՈՆԵԱՆ

ԿԵԼՆԻՔԻ ԳԱՍԲ

ԳԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆ

№ 4.

291. 99

Ա-42

599

1903

Տ Գ Ր Բ Ա Ն
Մ. Գ Ա Ր Գ Ա Ն Ն Ա Ն Ն

1 06 FEB 2009
8105 19 NOV 10

391.99
U-42

Ռ. ԱՀՐՐՈՆԵՐՆ

ԿԵԱՆՔԻ ԴԱՍԸ

Պատմիկաժր

№ 4.

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Տպարան Մովսէս Վարդանեանցի
1903

5.02.2013

18455

Дозволено Цензурою. 13 Октября 1903 г. Тифлис

806-2009

ԿԵԱՆՔԻ ԴԱՍԸ

Նս սիրում եմ վեհօթեանը
մարդկային սանձանքի:

Ա.Յ.ՐԷԴ-ԴԸ.Վ.ԻՆԻԷ

I

Մենք նոր աւարտել էինք համալսարանը, ես և ընկերս՝ երկուսով էլ բժիշկ. տարիների յամառ աշխատանքներս վերջապէս պատկուեց յաջողութեամբ, մենք նորաւարտ բժիշկներ էինք: Այս միտքը մեր սիրտը լցնում էր և՛ հրճուանքով և՛ հպարտութեամբ. կեանքը մեր առաջ բաց էր, ապագան ժպտուն, վայելքների մի շարք:

Մի փոքր հանգստանալու և մեր ապագայ անելիքի մասին մտածելու համար, մենք երկուսով էլ իմ հայրենի քաղաքը եկանք: Ընկերս տեղաւորուեց մի աժանագին հիւրանոցում, իսկ ես ծնողներիս մօտ:

ՊԵՏՈՒՆ
ՄԱՏԵՆԱԳՈՐԱԴ

Յաջորդ օրը, երբ ես ընկ
թեան գնացի, առաջին բանը որ տալով
կաւ, դա նրա զրան վրայ կպցրած այցկարտն
էր՝ «բժիշկ Արաքսեան»: Ինձ էլ բան պէտք
էր, «բժիշկ Արաքսեան» պուռալով ներս ընկայ
սենեակ: Նա մի փոքր կարմրեց, ժպտաց, ս-
պա ձեռքերը շփեց գոհութեամբ:

— Հը, մեր տղայ, լաւ ես շտապել:

— Չտապել, ինչո՞ւ, միթէ մենք այժմ
բժիշկ չենք, պատասխանեց նա մի առանձ-
ինքնաբաւականութեամբ:

— Բժիշկներ ենք, միայն իմ զրան վրայ
այդպիսի այցկարտ չը կայ, և ես կարողաց-
քնել այս գիշեր, իսկ դու, ինչպէս երևում է,
չէիր կարող առանց զրան քնել, պատասխանե-
ցի ես ծիծաղելով:

— Տանաքով ասացիր, բայց հաւատացած
եղիր, որ ես վաղուց այնպէս հանգիստ չէի
քնել, ինչպէս այս գիշեր քնեցի:

— Եւ երազներ էլ տեսար:

— Եւ երազներ էլ տեսայ:

— Սիրուն, գրաւիչ երազներ:

— Օ՛, չափազանց գրաւիչ:

— Թիշտ այնպիսի երազներ, որոնց մասին
այնքան խօսում էիր ուսանողութեանդ ժամա-

նակ և որ ա, հասնելը քո կեանքիդ նպատակ
ես ընտրը փարուստ աղջիկ, շքեղ տուն, կառք:
— Թիշտ այդպիսիները՝ հարուստ աղջիկ,
շքեղ տուն, կառք:

— Ուրեմն այն քամիները դեռ գլխիցդ
չա՞ դուրս եկել:

— Քամիներ, խեղճ, վրայ բերեց նա այս
անգամ կատարեալ լրջութեամբ. քամիները
քո գլխումն են, եթէ կամենում ես, իսկ ես
տեսնում եմ կեանքը, ինչպէս որ նա կայ, ինչ-
պէս եղել է, և պիտի լինի: Ես ապրել եմ ու-
ղում, դա իմ իրաւունքն է, ինչպէս և ամենի
իրաւունքն է: Երբ ես տարիներ ընթացքում
չան պէս չարչարում էի, պանիր ու հացով
էի կերակրում, անքուն գիշերներ անցկաց-
նում հաստ հատորներ լրայ, հնացած դիակ-
ներ կտրատում և բրբրում, այդ իմ դժոխային
կեանքի շրջանում ես ոչ ոքից պահանջ չունե-
ցայ, ոչ որ ինձանով չը հետաքրքրուեց էլ,
իրաւունք ունէին, այժմ էլ հերթն իմն է և ես
պիտի ապրեմ, պիտի ապրեմ. դրա համար եմ
չարչարուել, դրա համար եմ սովորել: Չարք
չեմ անի ոչ ոքի, անաղնութիւն չեմ անի եր-
բէք, կը բժշկեմ՝ դա իմ պարտքն է, վարձ կը
փերցնեմ՝ դա էլ իմ իրաւունքն է. ահա իմ
բարոյական սկզբունքները:

— Իսկ եթէ մարդը մեռնու
ղում փող տալ, բժիշկ կանչել, ^սՆովհետև
տգէտ է, բժշկութեան մասին հասկացողու-
թիւն չունի, կամ եթէ ուզում է բժշկուել,
հասկանում է բժշկութեան արժէքը, բայց մի-
ջոց չունի:

— Փոյթս չէ, թող մեռնի, ուրիշ կերպ
չի էլ կարող լինել, կեանքն այդպէս է. կամ
ես պէտք է ինձ դո՛ս բերեմ այդպիսիներին,
կեանքս դարձնեմ անվերջ դառնութիւններէ,
չը գնահատուած: զոհերի մի շարք և ոչնչա-
նամ առանց ապրելու, կամ նրանք պիտի
ջախջախուեն կեանքի անողոք, անխոստօնի
շարքի առաջ: Ընտրութիւնը դժուար չէ, ես
ապրել եմ ուզում, ինչպէս ամեն մի էակ ար-
կերբի վրայ ապրել է ուզում: Հասարական
պիտանողի շերտերում պայքարը ետում է. ան-
հասանելի ու դասակարգելի աշխատում են վեր
բարձրանալ, ոմանք մնում են իրանց նոր
գրաւած տեղերում, ուրիշները վար են գլոր-
ւում, հզօրներն ապրում են, թոյլերը խեղ-
ւում, արդարացիելով «վայ յաղթուածին» ա-
սացուածքը: Առա, ինչ ուզում ես, բայց կեան-
քըն այսպէս է, կախ, կախ...

— Թո՛ղ այդ, ընդհատեցի նրան, դա շատ
հին երգ է, և դու հարիւրաւոր անգամ կըրկ-

նել ես քո այդ վայրենի թեօրիաները. մոռա-
նալով՝ որ փիլիսոփայութեան վերջին խօսքը
քեզ չի պատկանում բարեբաղդարար:

— Լաւ, կը թողնեմ, բայց այն ժամա-
նակ դու էլ խօսք տուր դադարեցնել այս վէ-
ճը, որ սկսում է ձանձրալի դառնալ, որովհե-
տև շատ հին վէճ է և ոչ մի օգուտ չունի,
հաւատացնում եմ քեզ, քո փաստերն անողոք
են փոխել իմ հայեացքները կեանքի վրայ:
Խօսենք ուրիշ բաների մասին:

— Թող այդպէս լինի, պատասխանեցի
ես:

Արդարեւ, դա մի շատ հին վէճ էր: Ըն-
կերս մի յամառ նիւթապաշտ էր, և ամենից
շատ հետաքրքրում էր այդ նիւթապաշտական
զպտոցի փիլիսոփաներով, այնտեղից էլ քաղել
էր իր կեանքի քարոյական սկզբունքները: Տա-
րիների ընթացքում անթիւ անգամ մենք վի-
ճել էինք, երբեմն նոյն-իսկ խոռովել իրարից:
Նա ծաղրել էր իմ ալարուխտ գալափարնե-
րը, ինձ անուանել էր ֆանտազիօր, և նրան
անուանել էի կարիերիստ, աֆիերիստ, նիւթա-
պաշտ. խոռովել էինք իրարից, բայց կրկին
հաշտուել, կրկին մնացել լաւ ընկերներ: Վէճ
յարուցանողը միշտ ես էի լինում, յարձակում
էի առաջինը ես, և դա իր պատճառն ունէր.

ինձ միշտ թւում էր, թէ ես պիտի յաջողեցնեմ նրա գլխից հանել այնքան չոր նիւթապաշտական գողափարները և անվերջ փորձեր էի անում, ընկերական մի անխղիչ կապով կապուած էի նրան. սիրում էի, որովհետեւ ինձ թւում էր, որ նրա սիրտը բարի է, շիտակ, և որ կեանքի դառնութիւններն են նրան այդպէս շարացրել, նրա մէջ թուլացրել, բայց ոչ խալառ ջնջել, ազնիւ դոհեր բերելու ձգտումները: Եւ արդարև, նա խիստ շատ էր տանջուել մինչև աւարտելը, իր բոլոր ջանքերը մի որ և է նիւթական նպաստ ստանալ ուսման ընթացքում, ապարդիւն էին անցել և այժմ կ'ասես հաշիւ էր պահանջում կեանքից իր քաշած նեղութեան, իր կրած խեղճութեան համար:

Սակայն իմ ջանքերն ըստ երևոյթին լիզուր անցան: Եւ սա վերջին անգամն էր, որ ես նրա հետ վիճեցի նոյն խնդրի մասին: Թողեցի, որ կեանքը ինքն ասի նրան այն, ինչ ես աշխատում էի հասկացնել: Այնուհետև ամեն անգամ երբ ես գալիս էի նրան այցելութեան, բարձրաձայն կանչում էի դոնից «բժիշկ Արաքսեան» և ապա մենք սկսում էինք խօսել բոլորովին այլ նիւթերի մասին, ծիծաղում էինք, զուարճանում և բաժանում:

Մեր կեանքի այն շրջանն էր, երբ մարդ ոչ ուսանող է, ոչ աղատ, հասուն մարդ: Գեռ սենեակը անկարգ, ծխով լի, դեռ սեղանի վրայ լիմոնի և պապիրոսի կտորներ, դեռ թէյի բաժակները այս ու այն կողմ գրքերին խառն, անկողինը ճմռոտած, շորերը թափթփուած, խօսակցութիւնը զուարճալի, հանաքները՝ անվերջ: Հին հոգսերից, քննութիւններ անցնելու դժուարութիւններից պլըծած, նոր կեանքի հոգսերին, դառնութիւններին անծանօթ, կամ երիտասարդ ոյժերի, կարողութեան վրայ վստահ հեգնութեամբ, հպարտութեամբ ապագային նայելով՝ սենք անց էինք կացնում սեր կեանքի այդ անցողական շրջանը:

Լաւ օրեր էին:

Մի անգամ, երբ մենք դարձեալ ուրախ ուրախ խօսում էինք, յանկարծ հարևան սենեակից լսուեց մի մանկական ձայն, որ կարգում էր զիրկապ անելով:

«Բը-ա-դը, բադ. բը-ա-շը, բաշ. բը-ու-ն, բան:

—Ո՛շ, բը-ու-ն, բուն, ուղղեց երեխայի սխալը մի այլ հաստ ձայն, որ ըստ երևոյթին դասատուի ձայնն էր:

—Բը-ու-ն, բուն, շարունակեց երեխան.

տը-ու-ն, տուն:

— Լաւ է, այժմ դու ասա, Ձնչիկ:

— Ձը-ու-ն, շուն, սկսեց մի այլ աւելի բարակ մանկական ձայն, նը-ու-չ, նուչ. ու-չ, ուչ. նուչ ու շուն:

— Լաւ է, Ձուչիկ, դու էլ ես լաւ սովորել, վրայ բերեց նոյն հաստ ձայնը: Ապա նա սկսեց նոր դաս տալ թէ մէկին և թէ միւսին, կրկնեց, երեքկնեց դասը, և դուրս ուղարկեց:

Մենք երկուսով էլ, մեզ անհասկանալի մի պատճառով, ամեն բան թողած, ուշի ուշով լսում էինք, ինչ որ կատարում էր բարակ պատի միւս կողմում:

Քիչ յետոյ, մենք տեսանք, թէ ինչպէս մէկը դուրս եկաւ հարեան սենեակից, անցաւ մեր լուսամտի առաջից: Գա երեկ դասատուն էր. մի երիտասարդ մարդ, խունացած վերարկուով, որ նա խնամքով կոճկել էր վերից վար և կարծես մրսում էր, թէ և աշնանային տաք օրեր էին, գլխարկը խորը քաշած ճակատին՝ դէմքի պրօֆիլը հազիւ տեսանք, դա մի գունատ, նիհար երիտասարդ էր: Նա անցաւ, իսկ հարեան սենեակում ձայնները չը դադարեցին. երկու մանուկներն այժմ սովորում էին, իրար օգնում. կը-ա-տը-ու-

կատու. կը-ա-չ-ի, կաչի. ասում էր մէկը. կը-ու-տ, կուտ. ասում էր միւսը. երբեմն էլ երկու ձայները խառնուում էին իրար, և էլ ոչինչ չէր հասկացում, բայց մենք շարունակում էինք լսել լուռ, խորասուզուած...

Օրեր անցան, նոյն ձայները, համարեա միևնոյն կղանակով, մօտաւորապէս միևնոյն ժամերին լսում էին հարեան սենեակից. պարզ էր, որ մէկը կանոնաւորապէս դաս էր տալիս երկու մանուկներին: Միակ փոփոխութիւնը, որ նկատում էր, այդ այն էր որ ուսուցիչը օր առօր աւելի և աւելի էր հազում, և շատ անգամ ստիպուած էր ընդհատել իր արտասանած վանկերը իր շօր հազը դադարեցնելու համար, ապա կրկին սկսում էր նոյն համբերութեամբ, կրկնում էր, սովորեցնում էր, յետոյ դուրս գնում, թողնելով՝ որ երեսաները թոթովեն իրանց դասերը:

Կամաց կամաց մենք ընտելացանք այս բոլորին. էլ չէինք ականջ դնում, երբեմն էլ նոյն-իսկ սրախօսութիւնների առարկայ էինք դարձնում երեսաների թոթովանքը, նրանց արտասանութիւնները, կամ ուսուցչի այս ու այն խօսքը. օրինակ՝ «Ձնչիկ, դու խելօք ես, Գարեգինը այսօր խելօք չի», կամ, «Ձեր երկուսին էլ սիրում եմ, երկուսդ էլ խելօք էք»:

Եւ ուսուցիչն այս խօսքերն արտասանում էր
այնպիսի հայրական քնքշութեամբ, որ ան-
հնարին էր ուշք չը դարձնել: Չուտով այդ էլ
մեզ ձանձրացրեց, մենք չը գիտէինք, ո՞վ է
այդ ուսուցիչը, նոյն-իսկ մոռացութեան առ-
ինք նրան, լուսամուտի առաջից անցնելիս
չէինք էլ նայում վրան:

Այսպէս անցան մի քանի օրեր և շա-
բաթներ: Բայց վերջին օրերը, երեխաների
ձայնն էր լսում միայն, ուսուցիչն այլ ևս չէր
անցնում լուսամուտի առաջից, և նա էլ դաս
չէր տալիս, այլ հազում էր...

II

Այն օրուանից, երբ տեղի ունեցան պատ-
մութեանս նիւթը կազմող դէպքերը, տաս-
նեակ տարիներ են անցել, բայց ես դեռ յի-
շում եմ բոլորը ամենայն մանրամասնութեամբ.
և դա առանց պատճառի չէ: Մարդիկ շեն
մոռանում իրանց մանկութեան յիշողութիւն-
ները, կեանքի արշալոյսին ամեն մի երևոյթ,
ամեն մի դէպք ոչ միայն նոր է, հապա և
զարմանալի է մանկան համար և խորը կեր-
պով ազդում է նրա կոյս մտքի, երեակայու-
թեան վրայ, յաւիտեան չը ջնջուելու համար:
Իմ կեանքի երկրորդ շրջանի արշալոյսին ես
էլ մի մանուկ էի, մի հասակ առած մանուկ,
որ զարմանքով էր տեսնում աշխարհը, մարդ-
կանց, կեանքը իր շար ու բարի կողմերով և
որքան շատ բան կար անծանօթ, զարմանա-
լի: Սակայն այդ բոլոր նորութիւններից, բոլոր
ուշազրաւ երևոյթներից ոչ մէկն այնպէս չը
ցնցեց իմ երեակայութիւնը, ոչ մէկն այնպէս

խորը չը տպաւորուեց իմ մտքում, որքան իմ ընկերոջ բժ. Արաքսեանի մէջ տեղի ունեցած դարմանալի հոգեկան փոփոխութիւնը: Դա մի դէպք չէր, այլ մի ամբողջ աշխարհ, մի ամբողջ կեանք, մի անծանօթ՝ քիչ հասկանալի կեանք, որ յանկարծ բացուեց իմ առաջ: Ես որ կարծում էի շնորհիւ իմ դիպլոմի ամեն բան իմանալ, ամեն ինչ հասկանալ, բացատրել, լուծել, յանկարծ ինձ զգացի աշակերտի, ամենատգէտ, թոյլ աշակերտի կացութեան մէջ:

Այն օրը, լաւ յիշում եմ, մուսյլ թխպոտ անձրեային օր էր: Բանաստեղծներն իրանց պատկերաւոր նկարագրութիւնների մէջ սիրում են արտաքին բնութեան և մարդկային հոգու պատկերների մէջ ախուր, կամ ուրախ գուգագիպութիւն դանել: Մակայն այդ օրուայ մուսյլը բոլորովին համապատասխան չէր իմ սրտին. բնութիւնն ասես սգաւոր էր, արտասուում էր մօտալուտ ձմրան երկիւղից, իսկ ես ուրախ էի և սիրտս լի հրճուանքով: Տէր Աստուած, ուրիշ կերպ չէր էլ կարող լինել, մի ամիս չը կար աւարտել էի, և արդէն լաւ պաշտօն ունենալու բաւական դրական յոյսեր կային:

Եւ այսպէս ես գնում էի ընկերոջս մօտ

մտմտալով իմ ապագայի մասին: Ես ընկերոջս պէս նիւթապաշտ չէի, իմ բոլոր երջանկութիւնը կայանում էր իմ փառասիրութեան մէջ. ես ուզում էի պաշտուել այն դոհերի գնով, որ ես պատրաստ էի յանձն առնել ժողովրդի համար: Ես ուզում էի, որ իմ մասին ապագայում գրեն, խօսեն, պատմեն, որ ինձ մատով ցոյց տան, երբ անցնելու լինեմ փողոցներով, իսկ այսքանի համար ես պատրաստ էի լուսամտախցի վայր նետուել գլուխս փշրել: Մտածելով այս բոլորի մասին, ես երբեմն ընկնում էի էքստազի մէջ, զգում էի, որ ընդունակ եմ ամենախելագար զոհողութիւններ յանձն առնել, անկեղծ էի ոգևորութեանս ընդունակ, և վէճերի ժամանակ իմ խօսքերը հնչում էին ուժով, համոզիչ շեշտով: Ընկերներս ինձ ալարուխտ էին համարում. այդ ածականը ես ընդունում էի հպարտութեամբ, և հաստատ որոշել էի, կեանքի մէջ էլ փառքով կրել:

Ես երեւակայում էի, թէ ինչպէս կը մտնեմ կորած, մոռացուած խրճիթները, մութ նկուղները, թէ ինչպէս կը սրբեմ այնտեղ ցաւերի մէջ տառապողների արցունքները իմ բժշկական հմտութեամբ, և իմ նիւթական դոհերով, և երբ դուրս գնալու լինեմ, ինչպէս

կը լսեմ յետեիցս աղօթքի և օրհնութեան մրմունջներ. օ, դա մի ամբողջ երանութիւն էր ինձ համար:

Եւ ուրիշ շատ լաւ բաներ էի մտածում ես, երբ հասայ ընկերոջս բնակարանին: Արդէն պատրաստուում էի ըստ իմ սովորականին «բժ. Արաքսեան» գոռալով ներս ընկնել, երբ ականջիս հասած մի ձայն ինձ ստիպեց սառած կանգ առնել:

— «Կը-ու-տ, կուտ, կը-ա-շը-ի, կաշի» . նոյն մանկական ձայները, որ սովորաբար միշտ լսում էին հարեւան սենեակից, բայց ինչ որ ինձ ապշեցրեց այսօր, այդ այն էր, որ այս անգամ ձայները գալիս էին ընկերոջս սենեակից, բժիշկ Արաքսեանի սենեակից:

Երևոյթն այնքան տարօրինակ էր, որ ես մի րոպէ կարծեցի թէ լսողութիւնս ինձ խաբում է, և թէ գուցէ ես սխալմամբ հարեւան սենեակի դրան առաջ եմ դուրս եկել: Բայց անկարելի էր, դրան վրայ շատ պարզ երևում էր իմ հանաքների և հեգնութեան մշտական առարկան, այցկարող «բժիշկ Արաքսեան». ես ինքս ինձ համոզելու համար ակամայ նոյն-խոկ կարգացի՝ «բժիշկ Արաքսեան»: Յետոյ մտածեցի, թէ մի գուցէ երեւան կարգում է հարեւան սենեակում և ես

այստեղ ձայնն եմ լսում, մօտեցայ կամացուկ, ականջս դրի ընկերոջս դրան կողպէքի վրայ, ոչ մի կասկած չը կար. «Կը-ու-շը-տ, կուշտ. կը-ա-շը-ի, կաշի. պարզ և որոշ լսում էր մանկական ձայնը ընկերոջս սենեակից: Այնուամենայնիւ ես բոլորովին չը համոզուեցի, և դուռը հրեցի ներս մտայ. Եթէ այդ վայկեանին բժիշկ Արաքսեանը յանկարծ մի մահակի հարուած իջեցնէր գլխիս, գուցէ ես այնքան չը զարմանայի, որքան զարմացրեց ինձ տեսածս, և ես սառած մնացի դրանը կպած, առանց առաջանալու, առանց մի բառ ասելու և նայում էի: Ընկերս նստել էր սեղանի առաջ, իր երկու կողմում տեղ էին բռնել երկու երեխաներ, մի եօթ տարեկան տղայ և մի ինն տարեկան աղջիկ, գանգրահեր գլուխներով: Երկու փոքրիկ գեղջուկ դէմքեր էին, վախվխելով, անվստահ նայեցին ինձ և կրկին գլուխները քաշ ձեցին իրանց փոքրիկ գրքերի վրայ՝ կրկնելով իրանց անվերջանալի վանկերը. «կա-տու, կա-շի, շա-մամ»: Բժիշկը լուրջ, հանդիսաւոր դէմք ունէր, նա վերև նայեց, հազիւ ձեռքով ինձ նշան արաւ, որ նըստեմ և շարունակեց:

— Զնչիկ, այժմ դու կարգա:

«Կա-տու, կա-շի, շա-մամ» շարունակեց

800 - 2009

երևխան: Չը նայելով նրա հրաւերին, ես նըստել չը կարողացայ. ես ապշած էի. ծիծաղել չէի համարձակում, պատկերի լըջութիւնն ինձ կաշկանդել էր. հարց տալ, խօսել նոյնպէս սիրտ չէի անում, վախենում էի խանգարել, իսկ նստելու մասին չէի էլ մտածում, ես ապշել էի, սառած մնացել իմ տեղում, գըլխարկը ձեռքիս, աչքերս չուած նայում էի այս պատկերին, նայում էի և էլ չէի մտածում. երազ էր...

Որչափ մնացի ես այսպէս կանգնած՝ չեմ յիշում, միայն երբ բժիշկը վերջացրեց դասը, երեխաներին դուրս ուղարկեց խաղալու, նրանք մօտեցան դրանք գըրքերը ձեռներին, այն ժամանակ միայն, ես հեռացայ դռնից:

— Զարմացած ես, այնպէս չէ՛, ասաց բժիշկը երեսիս ժպտալով:

— Զարմացած... դու այն ասան խելքդ տեղն է, նախորդ գիշեր քեզ հետ մի բան չի պատահել:

Պատասխանի փոխարէն նա մի պինդ ծիծաղեց, ապա մի առ ժամանակ երկսով էլ լուռ կացանք:

— Լսիր, դարձաւ նա ինձ, երբ ես տեղ բռնեցի նրա դէմ ու դէմ շարունակ հարցական հայեացքս իր գէմքին ուղղած, լսիր ինձ և մի

դարմանար: Երբ այնտեղ, համալսարանական նստարանի վրայ դու և քո խելքի, քո սկըզբունքների մարդիկ խօսում էիք ժողովուրդից, նրա ցաւերից, խօսում էիք ալարուիզմից, ծրագրում էիք ձեր անձնագոհ գործունէութիւնը. դիտակ էիք համարում ձեզ կեանքի համար, պատրաստուած նրա ձախորդութիւնների դէմ գնալու, նրան ընկճելու ձեր բարոյական ոյժով, ձեր անձնութիւններով, դուք բոլորդ էլ սուտ էիք խօսում առանց իմանալու, դուք իլլիւզիաների մէջ էիք, դուք անկեղծ էիք բոպէսպէս: Ձեր գիմացկանութեան, ձեր անկեղծութեան, ձեր անձնագոհութեան յարատեւութիւնը կեանքը միայն կարող է ապացուցանել, հաստատել, բայց դուք իրաւունք էիք համարում ձեզ արդէն հասարակական անձնագոհ գործիչներ համարել, իսկ ինձ մատերիալիստ, կարբիբիստ: Իսկ երբ ես պընդում էի, որ ինձանից դուրս աշխարհը գոյութիւն չունի ինձ համար, որ ես աչքերս կը փակեմ աշխարհի ցաւերի առաջ, կը քաղեմ վարդերը, խոյս տալով փշերից, ես էլ անգիտակցաբար սուտ էի ասում, և մենք բոլորս էլ երեխաներ էինք: Աշխարհը, կեանքը սչ դուք էիք ճանաչում, սչ ես, այժմ էլ չենք

ճանաչում, և դեռ յայտնի չէ, թէ երբ կը ճանաչենք, և երբոր ճանաչենք, ինչ կը շինենք: Բայց ուզում ես, ես քեզ ցոյց տամ, թէ սո՛վ է ճանաչում աշխարհ, սո՛վ է առանց ազմուկի լուծել ձեր բոլոր թէօրիաները, սո՛վ է մոռացութեան, խաւարի, թշուառութեան, ապերախտութեան մէջ իմ նիւթապաշտութեան հիմքերը քանդել, և առանց ազմուկի դժել մի ճանապարհ, որով հազիւ թէ մենք գնալ համարձակուենք, այն աստիճան փշոտ է նա, այն աստիճան դժուարադնայ է. ասա, ուզում ե՞ս տեսնել այդ մարդուն:

— Ես քեզ չեմ հասկանում:

— Զե՛ս հասկանում. լաւ ես կ'աշխատեմ առանց հանելուկների խօսելու Քանի՛ օր է, որ դու չե՛ս եկել ինձ մօտ:

— Երեք օր է կարծեմ:

— Կարճ ժամանակ է, Տէր Աստուած, բայց այնքան շատ ապրեցի: Դու շատ ծաղրեցիր իմ դրանը կայքած այդ կարտը, լսիր այժմ, թէ նա ինչ թանկազին ծառայութիւն մատուցեց ինձ:

Հարեան սենեակում ապրողը մի գիւղական ուսուցիչ է, այն մարդկանցից մէկը, որոնց մենք սովոր ենք «վարժապետ» կէս հեզ-

նական, կէս արհամարհական բառով կնքել. վերջին օրերս դու նկատեցիր, որ նրա դասախօսելու ձայնն այլ եւս չէր լսուում, նա միայն հազում էր: Նա հիւանդ է, պառկած, և առանց օգնութեան, առանց ծանօթների, առանց միջոցի: Ի՞նչ լաւ, որ նա իմ այցկարտից մի օր իմացել է. որ իր հարեանը՝ ես բժիշկ եմ:

Երկու օր առաջ նստած էի սենեակումս, երբ դուռս կամացուկ բացուեց, և շեմքի վրայ յայանուեց այն փոքրիկ ալջիկը, որին քիչ առաջ տեսար ինձ մօտ: Նա մտաւ և կանգ առաւ, գլուխը քաշ ձգեց ու մնաց. Տէր Աստուած, այն ինչ դէմք էր, սո՛վ, սր հոգեբանը, սր բանաստեղծը, սր նկարիչը կարող է նկարագրել մի մանկական դէմք, ուր գծագրուած են անմեղութիւն, երկիւղ, վիշտ, յուսահատութիւն և բոլորը միասին կազմում են մի այնպիսի խառնուրդ, մի այնպիսի պատկեր, որի առաջ մարդ ակամայ գլխարկը պիտի հանի, ասես աստուածութիւնն է ուղարկել իր հրեշտակը քեզ ասելու ինչ որ մուսուսուած ճշմարտութիւններ: Ի՞նչ արժեն այդ պատկերի մօտ քո բոլոր ճառերը, բոլոր պերճախօսութիւնները, բոլոր փաստերը, որոնցով դու աշխատում էիր ջրել

իմ նիւթապաշտ թէօրիաները, աշխատում էիր ինձ ալտրուիստ դարձնել: 2է, հոգիս, դժբաղդ մանկական արցունքի մի կաթիլը աւելի համոզիչ, աւելի յուզիչ է, քան ամենահանձարեղ, ամենապերճախօս քարոզները հիմնուած անհերքելի փաստերի վրայ:

Զուշիկը, այնպէս է նրա անունը, նայեց ինձ վախժանելով, երկու կաթիլ արցունք կար կախած սիրուն, անմեղ աչքերից:

— Հայրիկս հիւանդ է, ասաց նա և հեկեկալով ծածկեց երեսը:

Մի սառը բան անցաւ մարմնովս, ես դողացի, հասկանում ես, ես դողացի այդ խեղձ, այդ թոյլ, դողդոջուն արարածի առաջ: Ինչո՞ւ դողացի, ես խօսմ պինդ ներվեր ունեմ. դու այդ գիտես, ես մինչև այժմ էլ չեմ կարողանում հասկանալ, թէ այն ինչ սարսուռ էր որ անցաւ իմ մարմնով: Ես լուռ վեր կացայ մօտեցայ երեխային, նա վախեանալով էր նայում ինձ, ես շոյեցի գլուխը, չը գիտեմ ինչ ասացի, կարծեմ բան էլ ասացի, նա սրտապնդուեց, վերև նայեց. ես համոզուած եմ, որ արտասուող հրեշտակը այդպէս կը նայէր իր արցունքի միջից, ես չը կարողացայ համբերել, բռնեցի այն սիրուն գանգ-

լահեր դուլսը, համբուրեցի և կրծքիս սեղմեցի պինդ. պինդ. օ՛, ես դեռ երբէք, երբէք այնպէս չէի համբուրել մէկին: Ես առաջին անգամ կեանքում համբուրեցի աշխարհի վիշաք, մերձաւորի ցաւը սրբազան, այդ անմեղ ղէմքի վրայ:

Քիչ յետոյ ես հիւանդի մօտ էի:

Նա էր ուղարկել ինձ մօտ երեխային: Հիւանդանալով անյուսուլթեան և անտէրութեան մէջ, նա մնում է մի առժամանակ առանց խնամքի. ի վերջոյ որոշում է դիմել անծանօթ բժշկի օգնութեանը:

Ահա երեք օր է, որ ես անց եմ կացնում նրա մօտ ամբողջ ժամեր: Գաւառից, գիւղերից է գալիս, էլ պաշտօն չունի, էլ դպրոց չը կայ, եկել է պաշտօն գանելու համար:

Ուրբան բան ասաց ինձ. ինչե՞ր նկարագրեց, որքան է ապրել այդ մարդը: Խօսում է նա... ձեզ պէս չի խօսում, ընկեր, նա չի երևակայում, նա չի դեղեցկացնում, նա միայն ասում է մերկ, կոպիտ ճշմարտութիւնը, ցաւեր է պատմում, որոնց առաջ ոչինչ են ձեր բոլոր ճոռոմարանութիւնները: 2է, մենք ոչինչ չը գիտենք:

Կուրծքն է հիւանդ խեղձի. ես արեցի,

ինչ որ կարող էի, նկատելով որ նա սաստիկ
ցաւում է երեխաներին դաս տալ չը կարո-
ղանալու համար, յանձն առայ պարապել,
մինչև որ ինքը կը վեր կենայ, ասացի նրան,
բայց հազիւ թէ... իմ առաջարկութիւնը նրան
անշափ ուրախացրեց:

III

Մի ողորմելի սենեակ էր, ուր ներս տա-
րաւ ինձ ընկերս. մի անկողին, երեք ողորակի
աթոռներ, և մի սեղան, ահա բոլոր կա-
րասին:

Մի մաշուած դէմք հազիւ ծրագրում
էր բարձի սպիտակութեան վրայ, և վերմակի
տակ մի նիհար, ոսկրացած մարմին: Խոր
ընկած աչքերը հազիւ էին նշմարում, իսկ
նիհար այտերը մի անախորժ, հիւանդոտ
կարմրութիւն ունէին: Թաւ, երկար և սև
մազերը անհոգ ոլորներով բոլորել էին կընճ-
ւոտ և դուրս ցցուած ճակատը: Անխնամ
ձգած միրուքը խճճուել և ծածկել էր շըր-
թունքներն ու բերանը և ամբողջ դէմքը տան-
ջանքի, յոգնածութեան կնիք ունէր վրան:
Չատ ապրած դէմք էր այն, տարիներն ան-
հետ չէին անցել վրայով: Մեզ տեսնելով նա
ժպտաց մի տեսակ թախծալի մեղմութեամբ,

և այդ ժպտով մի առանձին խորհրդաւորութիւն տուեց այդ թուխ դէմքին:

— Ընկերս է, նոյնպէս բժիշկ, ասաց բժիշկ Արաքսեան. ներկայացնելով ինձ:

— Չատ և շատ ուրախ եմ թէ ձեզ և թէ նրա համար, ասաց նա անկողնի տակից՝ դուրս հանելով նիհար, ոսկրոտ ձեռքը և մեկնելով մեզ: Երկու բժիշկ, մի հիւանդ. շարունակեց նա ժպտալով նոյն թախծալի ժպտով, երկու խելքը մէկից լաւ է, այնպէս չէ. գուցէ կարողանաք կեանք տալ այս անկենդան մարմնին:

— Ի դուր էք զանգատուում, ասաց ընկերս, այսօր դուք շատ լաւ էք երևում, դէմքերդ շատ ախորժ արտայայտութիւն ունի:

— Իրաւունք ունէք. ճշմարիտ, որ այսօր լաւ եմ զգում ինձ. միայն այս հազը... և ծանօթ, անախորժ հազը կրկին ընդհատեց նրա խօսքը. բայց այդ էլ ոչինչ, շարունակեց նա, քանի՜ տարի է, որ հագում եմ: Ես այժմ այնքան լաւ եմ, որ կը նստեմ և մի քիչ կը խօսեմ, խօսմ գիտէք, որ ուսուցիչները շատախօս կը լինեն, այդ նրանց արուեստն է, որ ի վերջոյ բնաւորութիւն է դառնում, և տալը թրինակ էլ չէ, երբ մարդ խօսում է անընդհատ տասն և հօթ տարի:

57

1111

— Միթէ այդքան ժամանակ դուք միշտ ուսուցիչ էք եղած:

— Այո՛, միշտ, շարունակ, մի ամբողջ կեանք էր, այն էլ անցաւ, և չը գիտեմ մի բան թողեց յետեից, թէ ոչ. ճ, կեանքը շատ է հոգր, և մենք չափազանց թոյլ, չափազանց քիչ, պէտք էր մի քանի անգամ աւելի ապրել... մի քանի անգամ աւելի տանջուել դրական հետեանքների հասնելու համար: Է՛հ, վերջապէս, թողնենք այդ, ինձ հետաքրքրողն այժմ այդ երկու երեխաներն են, որոնց ես այդպէս չէի կամենայ թողնել աշխարհում: Ո՛վ գիտէ, թէ ինչ կարող է պատահել ինձ հետ, իսկ նրանք մայր էլ չունեն:

— Իեղն ընդունեցիք, հարցրեց Արաքսեանը:

— Ո՛չ, տուող չեղաւ: Զուշիկը փորձեց չը կարողացաւ: Ես էլ, է՛հ, էլ ոյժ չի մնացել:

Արաքսեանը գլուխը օրօրեց, մօտեցաւ, վերցրեց դեղի սրուակը, կաթեցրեց գգալի մէջ, և քնքշութեամբ բարձրացնելով հիւանդի գլուխը, դեղը խմացրեց:

Հազը վերսկսուեց, հիւանդը թուլացած՝ ընկաւ բարձի վրայ, մենք մնացինք անխօս, և նայում էինք: Ես խօսք չէի գտնում, իսկ

1111111111

2

28

28

28

28

245

ընկերս չը գիտեմ ինչո՞ւ էր լուռ: Հիւանդը կամաց կամաց աչքերը փակեց և քնեց:

Մենք զգուշութեամբ դուրս եկանք, գնացինք ընկերոջս սենեակը, նստեցինք և շարունակում էինք լուել. խօսել չէր լինում. երկսիս մտքերն էլ փոխադարձաբար իրար համար շատ էին պարզ, որպէս զի պէտք լինէր արտայայտուել:

Լուրթիւնն ընդհատեց Արաքսեանը.

— Կը մեռնի, ասաց նա աչքերը մի կէտի յառած:

— Մի՛թէ:

— Այո՛, կը մեռնի, և երկու որբերը...

— Անտէր, անտիրական կը մնան:

Ընկերս նայեց ինձ մի հայեացքով, որ հս լաւ հասկանալ չը կարողացայ, բայց ուր լաւ չէր ինձ համար, ևս կուզէի, որ նա այդպէս չը նայէր ինձ: Նա այսօր բոլորովին տարօրինակ էր. իմ արամազրութիւնը բալորովին այլ էր, երբ նրա մօտ եկայ, այժմ չը գիտեմ ինչո՞ւ նրա առաջ ևս ինքս ինձ լաւ չէի գգում, ես՝ որ այնքան տարիներ նրան խրատում էի երեխայի պէս. Արաքսեանն էլ չէր խօսում: Լուրթիւնն ինձ խեղզում էր. սուտի վերկացայ, գլխարկս առայ և դուրս գնացի:

Այդ ամբողջ օրը ևս թափառում էի, և չը գիտեմ ինչի՛ մասին էի մտածում, բայց գիտեմ, որ բարձրի սպիտակութեան վրայ ծրագրուող այն գունատ պատկերը և ընկերոջս մռայլ դէմքն ինձ հետևում էին քայլ առ քայլ: Գիշերն էլ լաւ չը քնեցի և միւս օրը վաղ առաւօտից կրկին հիւրանոց գնացի:

Պատշգամբի վրայ կանգնած էր Արաքսեանը, գլուխը յենած սեանը և մռայլ հայեացքը դէպի հեռուն ուղղած: Գեռ երբէք ևս նրան այդքան տխուր չէի տեսել: Ոտնաձայնս լսելով նա գլուխն ինձ դարձրեց և առանց դէմբի արտայայտութիւնը փոխելու, դարձեալ նախորդ օրուայ իշխողի տոնով ասաց.

— Աւելի վաղ կարող էիր գալ:

— Մեռա՞ւ...

Պատասխանի փոխարէն նա բռնեց ձեռքիցս և ներս տարաւ հիւանդի սենեակը: Ուսուցիչը հոգեվարքի մէջ էր. երկու երեխաները նրա այս ու այն կողմում կծկուած հեկեկում էին:

Արաքսեանը մօտեցաւ նրանց հանգստացնելու. հիւանդը բորբոքուած աչքերը դէպի նա դարձրեց, ապա նայեց արտասուող երեխաներին երկմբ, երկմբ և երեկու կաթիլ արտասուքներ կախուեցին նրա կողերից: Յե-

տոյ ծածկոյթի տակից հանեց դողդոջուն ձեռքը և մեկնեց զէպի փոքրիկները: Նա էլ չէր լսօսում և մահուան համը լեզուով նրանց մեղ էր յանձնում: Արաքսեանը գրկեց երեխաներին, համբուրեց, հիւանդը տեսաւ այդ, հանդստացաւ կարծես, փորձեց ժպտալ ի նշան գոհունակութեան, բայց գունատ շըրթունքները միայն ծոմնուեցին, աչքերը փակուեցին և անզօր, անկատար ժպիտը յաւիտեան սառեց նրա զէմբին:

Նա մեռաւ:

— Հնչրիկ, հնչրիկ մըմնջում էին սրբերը և Արաքսեանը հեկեկում էր նրանց հետ, իսկ ես տեսարանի վեհութեան առաջ քարացած՝ կանգնել էի ինչ անելս չ'իմանալով. յիշում եմ սակայն, որ կ'ուզէի մօտենալ գրկել և համբուրել Արաքսեանին բացականշելով:

— Օ՛, աղնիւ հոգի՛, ինչ դժուար է եղել ճանաչել մարդկային սիրտը: Բայց դրա փոխարէն ես էլ դառն, դառն արտասուեցի:

Մի օր յետոյ չորս հոգի էինք հետևում սայլի դադաղին, ես ու ընկերս երկու որբերի ձեռքից բռնած: Թաղումից վերադարձին Արաքսեանը որբերին իր սենեակում տեղաւորեց և երբ մի քանի օր յետոյ պաշտօն ստանալով ես եկայ նրան վերջին մնաս բարին տեսլու,

դրսից վերստին լսեցի երեխաների ձայնը «Բադ, նուշ, շուն...»

— Գնաս բարի, ասաց նա ինձ և շարունակեց դասը, Չնչիկ, դու կարդա:

— Իսկ դ՞ու ինչ ես անում, ո՛ւր ես ուղում գնալ:

— Ն՞... ևս չը գիտեմ, ես էլ պաշտօն չեմ փնտռում, գնում եմ, երեկ մի կտոր հացը պակաս չի լինի, աշխարհը լայն է, ցաւերն անթիւ...

— Մնաս բարի...

ՀՈՒՏՈՎ ԼՈՅՍ ԿԸՏԵՄՆԻ

ԷՆ. ՕԺԷԹԿՈՒ

ՍՊԻՏԱԿ ԾԱՂԻԿԸ

Թարգ. Ս. ՇԱՀՎԵՐԴԵԱՆԻ

« Ազգային գրադարան

NL0116930

Հայաստանի Եկեղեցական Գրքարան

ՀՈՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ

1. ԹԱԹԱՐԱՆ ԳՆԵՐԸ, Լէօի, գինը 5 կ.
2. 26 ՏՂԱՄԱՐԿ ԵՒ 1 ԱԳՋԻԿ, Մակ-
սիմ Գոյրիւ, թարգ. Մուշկ գ. 5 կ.
3. ԽՆՆԹԸ և ուրիշ պատմաժրհներ,
գլ. Փափազեանի 10 կ.
4. ԿՆՆՆԻ ԴԱՍԸ, պատմաժր
Ա. Ահարոնեանի 5 կ.

Գրքերի շնորհակալութեամբ պահեստը պրահ-
տում է Մ. Վարդանիանի տպարանում.
Тифлисъ — Гановская ул. Типогра-
фія М. Варданянца.

Վարդանյան